

AZ INFORMÁCIÓÁRAMLÁS HATÉKONYSÁGÁNAK VIZSGÁLATA
/Az ASLIB*1963. őszi konferenciája előadásainak tükrében/

Vince Pálné

1957 óta az angliai ASLIB rendszeres kutatásokat és vizsgálatokat folytat a tájékoztatástígy és dokumentáció korszerű módszerei és hatékonysága problémakörében. Az 1963. év őszén St. Andrews skóciai egyetemi városkában megtartott rendes évi konferenciáján elhangzott öt előadás és az azokat követő vita részben e kutatások jelenlegi állásáról számolt be, részben megkísérelte, hogy a tájékoztatás iránti megnövekedett igények teljesítésének útjában álló legfőbb akadályokat és azok elhárítására szóba jöhető megoldásokat különféle szempontokból alaposabban megvizsgálja.

Az előadások leglényegesebb mondanivalói igen tömörre fogva, az alábbi csoportosításban vázolhatók:

Az információ-közlés
hatékonyságának fő
akadályai

B.C. BROOKES a londoni University College műszaki tájékoztatási tanszékének adjunktusa "Tájékoztatás az alkalmazott kutatási eredményekről és ezek közreadása" c. előadásában megállapítja, hogy az információk f o r r á s o l d a l á t vizsgálva, az alkalmazott kutatási

eredményeknek a gyakorlatban való felhasználását gyorsítja ugyan a gazdasági és műszaki erőforrások, nagymérvű koncentrációja a fejlett ipari országokban, az információáramlás hatékonyságának mégis egyik fő akadály, hogy a kutatók csak igen ritkán képesek saját kutatásaikat és azok gyakorlati felhasználását úgy prezentálni - tehát saját kutatási eredményeiket világosan úgy kifejtetni - hogy azokból a gyakorlati szakemberek az ipar számára átvehető eredményeket merithetnének. A kutatók mellé ezért olyan "közléstudó" /a szó szó szerinti értelmében/ szakembereket kell segítséggül adni, akik a közléseket informálásra, terjesztésre valóban alkalmasak teszik.

Az információk célszerű közreadása és azok felhasználása a műszaki fejlesztésben ma már mennyiségük folytán sem könnyű feladat, hiszen évente kb. 9 %-kal nő a kutatási volumen - amiben mind az eredményes, mind az eredménytelen kutatások bennfoglaltatnak. A legkülönbözőbb szakterületeken részletesen ki kell elemezni, hogy mely módszerek vezethetnének a legeredményesebb közlési módokra. Ha maguk a kutatók még nem alkalmasak ennek kialakítására, vagy idővel meg

* Association of Special Libraries and Information Bureaux = Szakkönyvtárak és Tájékoztató Irodák Szövetsége.

kell tanítani őket rá, vagy nem kell sajnálni a költségeket, hogy olyan információs szakembereket rendeljenek melléjük, akikkel együttműködve megfelelően ki tudják fejezni gondolataikat. A hiba gyakran ott van, hogy a különböző beszámolókat, információkat más és más formában kell adni a saját vállalat, a felsőbb kutatási szerv, a szakmai kollégák és a széles közvélemény számára - s ha ezek hangja és mondanivalója nem célirányított és nem megfelelő módokon, ill. hangnemben prezentálják a lényegét /s ez a lényeg a különböző rétegek felé más és más/, akkor az információ nem lehet eredményes.

Ami most már a megfogalmazott és dokumentumokba foglalt információk terjesztését, szétsugárzását - tehát a továbbítási és felhasználási oldalait - illeti, ennek alkalmazható és célszerű eszközei és főleg szervezett rendszere tekintetében igen nagy az elmaradás. Az információk eredményes feldolgozása és elterjesztése Mr. BROOKES szerint csakis országos méretekben és központosítottan, irányítottan oldható meg, mert csak koordinált és módszerintelligens is egybehangolt, szabványosított, sőt kodifikált alakban prezentált információ-feldolgozás és terjesztés vezethet eredményre.

Ugyanezt a gondolatot követte nyomon H.COBLANS, a genfi CERN atomkutató intézet könyvtárának volt igazgatója "A nemzeti dokumentáció és a könyvtári szolgáltatások szerkezete" c. előadásában /1/, amikor az információk feldolgozási műfajait vette információs hatékonyságuk szempontjából vizsgálat alá. Az információk feldolgozásában és tárolásában egy-egy országon belül - szerinte is - erősödnek a centralizálási törekvések, elsősorban azért, mert az ellenőrizetlen kiadási tevékenység elburjánzása a hatékony információ-feldolgozás egyik legfőbb akadályának minősíthető.

Az információáramlás útjában álló akadályokat a dokumentációs, ill. a tájékoztatási szervezet tevékenysége oldaláról világította meg B.C.VICKERY - az angliai Országos Természettudományi és Műszaki Könyvtár /NLL/ helyettes igazgatója - aki "Az információ-közlés kutatásának jelenlegi helyzete" c. előadásában /2/ sürgette az információ-áramlás általánosítható törvényszerűségeinek beható vizsgálatát.

Az általánosítható tanulságok, amelyek egy-egy eddig végzett igénykutatási vizsgálatból leszűrhetők, rendszerint csak igen szűk körben mozogtak, mivel a dokumentáció központosítása még igen távol van a megvalósítástól, és egy-egy felhasználói csoportnak az igényeiből a többi felhasználó csoport igényeire általában nehezen lehet következtetni. Az utóbbi időkben elszaporodott dokumentációs igénykutatások igen sok, egymástól néha homlokegyenest ellenkező eredményekkel zárultak, és éppen ezért ezen a területen is koordinálásra van szükség.

/1/ L. e számunkban "Figyelőszolgálat" c. rovatban 370.p.

/2/ L. e számunkban "Figyelőszolgálat" c. rovatban 386.p.

Elsősorban az eddigi dokumentációs módszerek helyességének vagy elavultságának vizsgálata szükséges. Elemezte, hogy valamely információ terjesztésének mik lehetnek az akadályai, és ezek közül melyeket lehet a legkönnyebben elhárítani. Ezután kerülhet sor arra, hogy az információ áramlásának "csatornái" közül a leglényegesebbet szélesítsék. Ahol az egymással párhuzamos csatornákon áramlik az információ, tehát több csatorna van, meg kell vizsgálni ezek egymáshoz viszonyított hatékonyságát, és ennek alapján kideríteni, hogy mely információrendszerket kell egyszerűsíteni és melyek nem gazdaságosak.

Az információáramlás folyamatában alkalmazható gépesített megoldások és a hagyományos módszerek

Az összes előadások érintőleg, egyesek behatóbban a dokumentáció gépesítésének lehetőségeire is rátértek, és e tekintetben - érdekes módon - a felfogások egyértelműen

azt tükrözték, hogy a dokumentációs munka gépesítés tekintetében elfoglalt angol álláspont kissé konzervatív és tartózkodó.

Igy pl. H.COBLANS kétségeit nyilvánította a tekintetben, vajon az információk feltárásának, tárolásának, továbbításának, ill. terjesztésének eddig is ismert hagyományos módszerei kellően ki lennének már használva; vajon minden áron arra kell-e törekedni, hogy mindezek vonatkozásában feltétlenül új módszereket találjanak akkor, amikor - szerinte - a hagyományos módszerek megfelelő kiaknázásában is sok fantázia és lehetőség van arra, hogy biztosítani lehessen az információ gyors áramlását. A kész információk, tehát a dokumentált anyag célszerű tipizálása, kategorizálása esetén megfelelő kooperációval a katalógizálás, osztályozás és irodalomkutatás területén is egységes szempontokat lehet lefektetni. A referálás és indexelés, a szakozás és tárgyszavazás módszereinek és elveinek átgondolásával és átforgalmazásával is meg lehet oldani az információk hatalmas mennyiségének könnyebb kezelhetőségét.

Szerinte a visszakeresés teljes gépesítése és automatizálása még igen sokáig nem lesz megoldható, viszont a részleges gépesítés sokoldalú alkalmazása pl. korszerű sokszorosítási eszközökkel kombinálva, feltétlenül nagy lépéssel vihetik előre az információáramlás gyorsítását.

A.MILLS, az ASLIB kutatási csoportjának helyettes vezetője "Információ-visszakeresés - lázadás a hagyományos módszerek ellen" c. előadásában hasonló alapvéleményből indul ki, amikor kifejti; nem biztos, hogy az információ-visszakeresés hagyományos módszerei csődöt mondtak a megjelenő publikációk, ill. szakirodalom óriási mennyisége következtében. Vajon valóban elkerülhetetlen-e minden területen a gépi visszakeresés bevezetése? Vajon helyes irányokban halad-e a gépesítési rendszerek felhasználására irányuló jelenlegi munka? Vizsgálni kell, hogy a kézi módszerek meddig és milyen terjedelemben fognak még fennállni, ill. lehetséges volna-e ezeknek a

kézi módszereknek a hatékonyságát növelni? A központi probléma, minden információ-visszakeresési rendszer magja az indexelés, a megfelelő tárgyszavas szakozási módszer megkeresése és egy ilyen célszerű indexelési vagy újabb szóval: kódolási rendszernek a megteremtése. De lehetséges az is, hogy előbb más ilyen központi kérdést kell megoldani ahhoz, hogy a hatékony információ-visszakeresést el lehessen érni. Magát az indexelést úgy fogalmasta meg, hogy az a dokumentumokat, publikációkat "címszavakra", "címkékre" redukálja, miáltal egy-egy eléggé széles tárgykört felölelő anyagot tulajdonképpen 2-8 tárgyszóval lehet jelölni. A helyes indexelési módszer megteremtése rengeteg munkát megtakaríthat; ugyanakkor azonban egy túlméretezett indexelési rendszer "dszungelbe" vezethet, mint ahogy egy túl kevésbé igényes indexelési módszerrel rengeteg anyag mehet veszendőbe; a túlméretezett módszereknél is előfordulhat, hogy az anyag 60-70 %-a elvész. A helyes rendszer felépítésének mindenképpen a "bokrosítás" elvén kell nyugodnia, tehát a megfelelő mennyiségű fő tárgyszavak korlátozott számban, az altárgyszavak bővíthető számban veendőek fel. Egy ilyen koordinált tárgyszó-indexelési rendszer segítségével a visszakeresésre tárolt anyagnak általában 80-90 %-a feltárható. Az indexelési rendszert mind a magas foku, mind a szerényebb igények számára egyformán jól kell tudni megalkotni.

A gépesítés lehetőségeinek, ill. célszerűségének vizsgálata során azzal, hogy egyes tájékoztatási intézmények azt mondják: "adjatok ide a pénzt, mi kiadjuk, s azután meglátjuk mi lesz" - az úgy még nincs elintézve. Éppen a célszerű visszakeresési rendszer alapjainak lefektetése ró gigantikus méretű feladatot a dokumentációs intézményekre. Magának a rendszernek a kialakítása igen hosszú időt vesz igénybe.

Nem arról van szó, hogy minden fajta gépesítést eleve el kell vetni, de igénybevételének legfőbb kritériuma az alkalmazás gazdaságossága kell, hogy legyen.

A felhasználók igényeinek kutatása

C.W.HANSON, az ASLIB kutatási csoportjának vezetője "A felhasználók igényeinek vizsgálata" c. előadásában azoknak az igényvizsgálatoknak az eredményeit foglalta össze, amelyeket az ASLIB az elmúlt

években a különféle felhasználói kategóriák területén végzett.

Világos különbséget kell tenni egyfelől a kutatók és a tudósok, másfelől a mérnökök és egyéb szakemberek információs igénye között. Az eddigi vizsgálódásokból kiderült, hogy a tudósok kb. 2 1/2-szer, 3-szor több időt fordítanak saját idejükből a szakirodalmi kutatásra, mint a mérnökök. A kutatók, a tudósok tulajdonképpen kevésbé vannak rászorulva a tájékoztató szakember vagy szakirodalmi segítségére, mint a mérnökök és gyakorlati szakemberek. Az is kiderült az igényvizsgálatakból, hogy a szakirodalom kutatása során maguk a felhasználók a szükséges szakirodalomnak 55 %-át, a tájékoztatási dolgozók - köztük a szakirodalmi - 34 %-át, a felhasználó és a

szakkönyvtáros közösen 7 %-át derítik fel, míg kb. 4 %-a a felhasználóknak ugy végi munkáját, hogy semmiféle információra, szerintük, nincsen szükségük. A szakirodalommal foglalkozók mindkét csoportjánál, tehát a kutatóknál és a szakmérnököknél egyaránt, a szakirodalom olvasásával töltött idő hetenként átlag 5 órára becsülhető. Eből kb. 3 órát töltenek a folyamatosan megjelenő legújabb szakirodalom elolvasásával, beleértve legalább egy referáló folyóirat áttanulmányozását is, míg a fennmaradó 2 órát kézikönyvek, adattárak, adott esetben egy-egy régebbi mű olvasására fordítják. Az is kiderült a lefolytatott vizsgálatokból, hogy a tudományos kutató szakmájának haladását követni és "up to date" maradni idővel képtelen. Ahogy idősebb lesz, annál inkább szorul rá az előre elkészített, feldolgozott tájékoztatásra, a dokumentációs termékekre, valamint az irodalom visszakeresését könnyítő módszerekre.

B.C. BROOKES előadásában az információk terjesztésének eszközeire vonatkozó beható vizsgálódást és igénykutatást sürgette. Feltétlenül elemezni kell azt a körülményt is, hogy milyen nagy az ipar és az egyes kutatók, szakemberek információ-befogadóképesége, ill. milyen közlési formákkal fokozható az információ-"felvevő"-képeség /receptivity to information/. E kérdést taglalta az egyik vitában /1/ L.T. WILKES is, aki az "információ-tulterhelés" és "felvevőképesség" pszichológiai okainak felderítését is igen lényegesnek tartotta.

B.C. VICKERY az igénykutatások intenzív folytatását egyfelől a dokumentáció olyan területein látja kívánatosnak, mint pl. a bibliográfiai segédeszközök és kalauzok felhasználhatósága, ill. célszerűsége, másfelől pedig a párhuzamos információcsatornák közül a leggazdaságosabb és leggyorsabb megoldást kívánja felderíteni. Egyes felszólalók kifejezték azt a véleményüket, hogy bizonyos kétséggel nézik a különféle igénykutatások eredményeit, mert szerintük, hiába vizsgálják pl. az olvasási és irodalomkutatási "szokásokat" az iparban, ha igen sok esetben egyáltalában nem tudják rávenni a mérnököt arra, hogy szakirodalmat olvasson, vagy továbbképezze magát. Ezzel kapcsolatban megemlítették, hogy ez idő szerint az ASLIB keretében hat különféle albizottság végez információigénykutatást; ezek között szerepel az információk hatékonyságára vonatkozó kutatási program is. Ez utóbbi tekintetében az NSZK Gmelin-Intézetével is felvették a kapcsolatot, amely hasonló kutatásokat végez.

Általános benyomások
és tanulságok

Az ASLIB 37. évi konferenciáján elhangzott előadások és az ezt követő viták a műszaki-tudományos tájékoztatás jelenlegi aktuális kérdései körül természetesen csak néhány kiragadott problémával foglalkozhattak.

A konferencia anyaga a résztvevők többsége számára sok újat nem nyújtott, amint azt többen meg is állapították. Mégis nagy figyelem-

/1/ L. e számunk "Figyelőszolgálat" c. rovatában 388.p.

mel kísérték az előadásokat és nagyra becsülték az ASLIB minden évben rendszeresen megrendezett konferenciáinak elsősorban azt a törekvését, hogy az információ területén működő szakemberek egymással a közvetlen kapcsolatot felvegyék, és a személyes tapasztalatcsere és beszélgetések ösztönzései révén tökéletesítsék saját információszolgáltatukat. Több példát említettek arra vonatkozóan, hogy a konferencián értesülnek más intézményekben az információs osztályokon alkalmazott legújabb dokumentációs módszerekről, és a személyes kapcsolatok erősítésével a közvetlen információcsere akadályait is elhárítják.

Sok neves angol és külföldi tájékoztatástügyi szakember is résztvett a konferencián, de sok volt az ebbe a szakmába csak az utóbbi néhány évben bekerült fiatal is, a magas képzettségű kutatótól a szakmérnökön keresztül a szakmai tájékoztatást a gyakorlatban elajátított, csak középfokú szakképzéssel rendelkező szakkönyvtárosig.

A nagy konserneknek a konferencián résztvevő információs szakemberei - jórészt a nagylétszámú információs osztályok vezetői és beosztottai - élénk információs cserében állnak a többi nagyvállalat és konsern információs osztályaival, továbbá a nem haszonra dolgozó /non profit making/, és Angliában gombamódra elszaporodott, félig társadalmi jellegű kutatási-fejlesztési szervezetekkel. A "development association" és "research association" intézményekben mindenkor működnek tájékoztató-tanácsadó osztályok, amelyek kiépítéséhez és fejlesztéséhez az ASLIB a leghatékonyabb támogatást nyújtja.

A nagyvállalati, ill. nagy állami intézmények információs osztályainak alkalmazottai elmondották, hogy nem tesznek különösebb különbséget a műszaki és gazdasági /náluk kereskedelmi/, "commercial"-nak nevezett/ információs anyag között; megállapításuk szerint a kettőt együttesen, el nem különíthetően kell mindenkor a szakember-felhasználónak rendelkezésre bocsátaniok. A vállalaton belül a tájékoztató osztályhoz beérkező kérdések nagy része elsősorban ilyen kereskedelmi-gazdasági jellegű; csak kisebb része, nem több mint 20-30 %-a, tekinthető tisztán műszaki-tudományos típusú kérdésnek. A nagy kutatóintézetekben, ahol többségben tudósok dolgoznak, viszont a tisztán tudományos-műszaki jellegű kérdések száma van többségben, ami természetes és érthető. Egyébként a nagyvállalatok és intézmények információs osztályai mind rendszeresen figyelik a nagy napilapok gazdasági - és adott esetben technikai - tudományos - rovatait, és ezekből naponta, a kijelölt vezetőknek kivágások formájában anyagot küldenek; ezeket a kivágásokat tárgyszavas rendszerben tárolva, legalább egy-másfél évig tárolják.

Általában a vállalaton vagy intézményen belül a tájékoztató osztálynak egyik legnagyobb igénybevevője a piacutatói vagy kereskedelmi osztály, amely ugyan saját maga is dolgoz fel és készít információt, de mégis szükségesnek tartja, hogy a legszorosabb kapcsolatot tartsa fenn a műszaki könyvtárral, ill. a vállalat dokumentációs osztályával.

A vállalati, házi műszaki folyóiratok szerkesztését rendszerint a tájékoztatói osztályok keretében bonyolítják, mint ahogy a vállalati

latoknak egyéb kiadványai /többek között a kiadásra kerülő prospektusok stb. is/ itt készülnek.

A tanulmányut tapasztalatait leszűrve, leginkább figyelemre méltónak az angliai információs szervezeteknek az a ténykedése tekinthető, amelyet röviden "információs-tanácsadó szolgálat" -nak lehet nevezni. Valóban, a szó eredeti jelentésének megfelelően, tulajdonképpen "kiszolgálják" az általuk gondozott területet: felvilágosítással, szakirodalmi anyaggal, utmutatással, tanáccsal, újabb ötletekkel, továbbképzéssel, propagandával és még sok egyébbel. Hozzáállásuk és szemléletük alapja, hogy senkit se utasítsanak el üres kézzel, aki információért hozzájuk fordul. Ha az egzakt választ nem is tudják rögtön megadni, legalább is egyengetik számára az utat a szükséges információ megszerzéséhez. A kutatási-fejlesztési szervezetek szövvényes hálózatában a legtöbb igénylő megtalálja a speciálisan neki szükséges és igénybe vehető információs forrást. Vannak egyes törekvések a centralizáció ésszerű megvalósítására, mint pl. a National Lending Library for Science and Technology esetében; ez a megoldás az eredeti szakirodalmi anyag szolgálatát a központosítja. A kisebb szervezetek viszont saját információs apparátusukat személyi kapcsolatokon is alapuló munkamegosztással és az információs szolgálatban szerzett rutinjukkal bővítik, és teszik életképesé, ill. "információképesé".

Az információk sikeres terjesztéséhez - még ha műszaki-tudományos jellegű tájékoztatásról van is szó - bátran felhasználják a tömegpropaganda összes eszközeit /napisajtó, rádió, TV, film, kiállítás stb./, és nem sajnálják a fáradságot, hogy ismeretterjesztő technikai szakirókat képezzenek ki, hogy ezáltal minél több ember számára tegyék érthetővé a legújabb tudományos és műszaki vívmányokat; persze ezt a tőkés gazdaságban nélkülözhetetlen gyártmány-propagandával, tehát "burkolt" reklámmal kapcsolják össze. Általában közvetlenebb, újságírásszerű stílust igyekeznek meghonosítani, még szakmai folyóiratokban is, sőt a referátumokban sem riadnak néha vissza ilyen módszerek alkalmazásától; szerintük minden, ami "szürke" és szakmailag túlságosan bonyolult, még a szakembert is elijesztheti az elolvasásától.

Végző tanulságként megállapítható, hogy az angliai műszaki tájékoztatás szerteágazó és korántsem koordinált szervezete igen mozgékonny, s ha a teljes gépesítés tekintetében ugyan még konzervatívak is, mégis sokoldaluan alkalmazzák pl. az ügyvitelgépesítés összes korszerű eszközeit; sok ügyes kisgépesítés jellegű eljárást azonnal kipróbálnak, pl. a legújabb ügyviteltechnikai segédleteket gyorsan és hatékonyan veszik használatba, így speciális tárolókat, dossziékat, villamos írógépeket, reprográfiai eszközöket stb. Információs osztályt, részleget, csoportot korszerű sokszorosító eszközök nélkül el sem tudnak képzelni. Bizonyos mértékben ezzel magyarázható, hogy gyorsabban "szolgáltatnak" mindenféle és fajta információs anyagot.

... o ...
o

Frau VINCE, Violet: Untersuchung der Wirksamkeit des Informationsflusses. /Im Spiegel der Vorträge der ASLIB-Konferenz im Herbst 1963./

Die Vorträge der Konferenz behandelten ausführlich die Hindernisse die der Weitergabe der verschiedenen Informationen im Wege stehen und die Möglichkeiten und Lösungen wodurch der Fluss der Informationen auf die wirtschaftlichste Weise beschleunigt werden könnte. Diesbezüglich wurde das Problem der Mechanisierung der Dokumentationsarbeit ebenfalls untersucht und darauf hingewiesen, dass die rationelle und durchdachte Anwendung von traditionellen Dokumentationsbearbeitungsmethoden recht oft gute Ergebnisse bringen kann und in vielen Fällen nicht nur eine totale Mechanisierung resp. Automatisierung zum Ziele führt.

Das Studium der Anforderungen der verschiedenen Benutzergruppen von Informationen lässt den Schluss ziehen, dass die Menge der Informationen, in die richtigen Kanäle gesteuert und entsprechend aufbereitet, den Benutzern in den verschiedenen Formen zur Verfügung gestellt werden kann. Die Dokumentations-Institutionen in Gross-Britannien sind sich dessen bewusst, dass sie den Anforderungen bezügl. Informationen schnellstens gerecht werden müssen; deshalb ist der Informationsdienst in England wahrlich eine solche Dienstleistung, die von jeder Stelle als ihre erste Pflicht erachtet wird.

